

BATIDA TÜRK ALGISININ TARİHSEL İZDÜŞÜMÜ

DOÇ. DR. MİTHAT AYDIN*

Giriş

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, Türk İstiklâl Savaşı'nı kazanıp modern Türkiye'yi ihya etmeye çalıştığı sırada Batıda devam eden Türk aleyhtarlığı, serzenişte bulunduğu konulardan biri olmuştur. 23 Eylül 1923 tarihinde Die Press'in muhabiri olan Hans Josef Lazar'a şunları söylemiştir:

“Yüzyıllardan beri düşmanlarımız, tüm ellerinde olan imkânlarla Türklere karşı kin duyguları ve aşağılama hisleri beslemeyi alışkanlık hâline getirdiler. Bu beyinlerde kök salan duygu ve düşünceler, bizim yorulmadan mücadele ettiğimiz bir Batı mantalitesini oluşturuyor. Tüm değişikliklere ve olaylara rağmen hâlen bu duygular tamamen yok olmadı. Hâlen Türkleri, her türlü ilericiliğe karşı, düşman olan, entelektüel ve ahlaki gelişmeye kapalı, barbar insanlar olarak görmek istiyorlar. Bizi batmaya mahkûm ulus olarak gören Batı, bizim çöküşümüzü hızlandırmak için elinden gelen her şeyi yaptı.”¹

Batıdaki bu algının bilimsel ve objektif bir tarafı olmamakla beraber, bugün bile bu algının çok da değişmiş olduğunu söylemek zordur. Esas itibarıyla, 11. yüzyıldaki haçlı reaksiyonuna kadar götürülebilecek bu algıya dair kuvvetli yansımaları Orta Çağ'ın kilise vaazlarında/dinsel metinlerinde görmek mümkündür.

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Osmanlı gayrimüslim topluluklarının bağımsızlıklarını kazanmaları, Osmanlı Devleti'ne karşı kendilerinin kazanmış olduğu savaşlarla değil, Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı kazanmış olduğu savaşlarla olmuştur.

Örneğin, Papa Urban, 1096'da Clement Konsili'nde yaptığı konuşmada şunları söylemektedir:

“...O kadar sık yardım başvurusundan sonra doğudaki kardeşlerinize mümkün olduğunca çabuk bir şekilde yardım etmeniz kaçınılmazdır artık. Bir Fars halkı olan Türkler çoğunuzun bildiği gibi, Akdeniz'e kadar, boğazlara kadar ilerlemişler. Romaia (Bizans) sınırlarını aşarak, defalarca yendikleri Rumların her gün daha çok topraklarını işgal etmişler, birçoğunu öldürmüş ve esir almışlar, kiliseleri yıkmışlar; Tanrı'nın imparatorluğunu kurutmuş, çöle çevirmişler. Eğer bir süre daha kendilerini engellemezseniz Müminleri (Hristiyanları) boyunduruk altına almaya devam edeceklerdir. Bu nedenle sizleri yalvararak, İsa'nın mesajcısı olarak uyarıyorum-hayır ben değil Tanrı'dır daha çok bunu yapan!-hemen acilen Hristiyanlara yardım edin; bu hiçbir işe yaramaz halkı ülkelerimizin dışına atın...” (Can 1997: 31/28)

Görüldüğü gibi, burada Papa, Fars halkı olarak addettiği Türkleri haçlı seferlerinin merkezine koymuştur. Hatta bu açıklamaya göre Haçlı Seferlerini, Papa'nın doğu Hristiyanlığını kurtarmak için Türklere karşı açmış olduğu kutsal bir savaş olarak kabul etmek mümkündür. Papanın düşüncesinde İspanya'da Müslüman Araplara karşı sürdürülen savaş ile Doğu'da Türklere karşı yapılacak mücadele eşdeğer idi. Papa Urban bu konudaki fikrini “Hristiyanları bir yerde Müslümanlardan kurtarıp, başka bir yerde yine onların mezalim ve baskılarına maruz bırakmak fazilet değildir” sözleriyle ifade etmiştir (Demirkent 1997: 5).²

Balkanlarda Gelişmeler ve “Doğu Sorunu”

Batı dünyasının “Doğu Sorunu” olarak ifade ettikleri Türk/Müslüman sorunu modern zamanlarda yeni biçimini almıştır. Bilindiği gibi 19. yüzyılın siyasi, fikri, ekonomik, bilimsel/teknik ve endüstriyel devrimleri, asırlardan beri ortak bir kimlik yaratamayan Osmanlı Devleti'ni parçalanmaya sürüklemiştir. Bu parçalanma süresi 1804'te Sırp, 1821'de Yunan isyanlarıyla başlamıştır. Bu isyanlar, Karadağlılar, Hristiyan Bosna-Hersekli, Eflak-Boğdanlılar, Bulgarlar gibi diğer Balkan uluslarınca devam ettirilmiştir.

Açık bir şekilde görülmektedir ki, Osmanlı uyruklarının hak ve özgürlük talepleri, önce özerklik, sonra da bağımsızlıkla sonuçlanmıştır. Nitekim, daha

1830 yılında bağımsız Yunanistan Devleti'nin 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda kurulması, Osmanlı Devleti için gelecekteki başka felaketlerin de habercisi olmuştur. Burada dikkate değer bir husus vardır ki, o da, Osmanlı gayrimüslim topluluklarının bağımsızlıklarını kazanmaları, Osmanlı Devleti'ne karşı kendilerinin kazanmış olduğu savaşlarla değil, Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı kazanmış olduğu savaşlarla olmuştur. Osmanlı Devleti, bir taraftan tebaasının, yerel bey ve yöneticilerinin isyanlarıyla sarsılırken, diğer taraftan Büyük Devletlerin talep ve baskılarına maruz kalmıştır. Neyse ki, Kırım Savaşı'nda olduğu gibi Büyük Devletlerin çıkar çatışmaları, bir süre daha ömrünü uzatacak sonuçlar doğurması açısından şans olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kaderini tayin eden ve Batıdaki "kötü" Türk imajının kuvvet kazanmasında, 19. yüzyılın son çeyreğinde Hersek'te başlayıp (1875), Bulgaristan'da devam eden (1876) isyanlar ile 19. yüzyıl sonlarındaki Ermeni olaylarının ayrı bir yerinin olduğunu belirtmek gerekir. Keza, bu gelişmeler Osmanlı Devlet adamlarının İngiltere'ye dayanarak yürüttükleri denge politikasının da çöküşü anlamına geliyordu. Bu bakımdan Bulgar ve Ermeni Sorunu'na bir göz atmak yerinde olacaktır.

1876 Mayıs'ında Bulgar Ayaklanması'nın bastırılması ile ilgili haberlerin abartılı bir şekilde İngilizlerin gündemine oturması ve özellikle liberal parti tarafından akla-hayale gelmedik katliam hikâyelerinin sürekli işlenerek siyasi bir malzeme olarak kullanılması İngiltere'de Türklere karşı bir öfke selini doğurmuştur.³ Genel bir Hristiyanlık propagandası haline getirilen Bulgar sorunu, Türk aleyhtarı kampanyalar hâline dönüşmüştür.⁴ Sorun, İngiltere'de adeta konuşulan tek konu hâline gelmiştir. Bir araştırmacı, "ünlü siyasi dava kampanyaları arasında 'Bulgaristan gaddarlığı'nın yoğunluğuna benzetilebilecek sadece *Dreyfus olayı* (1894)⁵ olabilir; dönemin bütün edebiyatçı, sanatçı, bilim adamı ve felsefecisinin üzerinde

Osmanlı Devleti'nin kaderini tayin eden ve Batıdaki "kötü" Türk imajının kuvvet kazanmasında, 19. yüzyılın son çeyreğinde Hersek'te başlayıp (1875), Bulgaristan'da devam eden (1876) isyanlar ile 19. yüzyıl sonlarındaki Ermeni olaylarının ayrı bir yerinin olduğunu belirtmek gerekir.

Başka bir araştırmacı ise “ ‘Bulgar katliamı (vahşeti)’, Osmanlı yönetimine karşı Avrupa’nın duygu dünyasında dini ve güçlü bir değişiklik meydana getirdi” demektedir.

görüş belirtmeye zorlandığı başka bir örnek olay bulmak zordur” demektedir (Shannon 1963: 202). Başka bir araştırmacı ise “ ‘Bulgar katliamı (vahşeti)’, Osmanlı yönetimine karşı Avrupa’nın duygu dünyasında dini ve güçlü bir değişiklik meydana getirdi” demektedir (Yapp 1987: 79).

Temmuz ve Ağustos aylarında Bulgar sorunu İngiltere’de ciddi bir tartışma konusu haline gelmiştir. Parlamentodaki görüşmeler hükümeti oldukça zor duruma sokmakla beraber, tartışmalar ve gelişen kamuoyu hissiyatı hükümet için zarar verici boyutlara ulaşmıştır. Ancak parlamentonun kapanması hükümete ve Başbakan Beaconsfield’e⁶ nefes aldırabilmiştir. Ağustosun sonlarında ve Eylül başlarındaki mitingler,

özellikle liberal lider William Ewart Gladstone’un hareketin öncülüğünü almasıyla İngiliz halkını iyiden iyiye provoke etmiştir.⁷ 29 Ağustosta Hackney’de işçilerin başlattığı “Bulgar Vahşeti” kampanyası, Gladstone’un ünlü kitapçığını yayınladığı 6 Eylül’e kadar, Nottingham, Stoke, Norwich, Halifax, Woolwich, Sunderland, Birmingham, Rochdale, Sheffield, Mile end, Brighton, Devenport, Hartlepool, Aston, Oldham, Dundee, Bangor, Burnley, Leicester, Wolverhampton, Plymouth, Newport, Nework, Leeds, Southampton gibi şehirlere ek olarak İskoç şehirlerinde tekrarlanmıştır (Seton-Watson, 1971: 72).⁸ Mitinglerde ve özellikle liberal basında sık sık hükümetin geleneksel doğu politikasına eleştiriler yöneltilmiş ve hükümet suç ortağı ilan edilmiştir. Liberal liderler, Türk yanlısı İngiliz dış politikasının terk edilmesini istemişlerdir. Gladstone “İstanbul’daki eski puta secde edilmesine” karşı çıkarak kendisini “Doğu Hristiyanlarını çevreleyen kalelerin yıkılmasından sorumlu” tek kişi görerek (Morley 1903: 549-550), hükümeti konuşmalarının ana temalarından biri haline getirmiş ve bu düşüncesini mitinglerde işlemiştir. Aynı zamanda “Bulgar Katliamı” hareketi İngiltere’de geniş bir şekilde, Bulgar mağdurlara para toplamak amacıyla yardım örgütlerini organize etmiştir. Bosna, Hersegovian and Bulgarian Relief Fund, the League in Aid of Christians of Turkey Fund, Viscountess Strangford’s Bulgarrian Peasant Relief Fund ve Fund of the National Society for Aid to Sick and Wounded in War gibi örgütlere ek olarak Turkish Missions Aid Society’e bağlı bir Bulgarian Relief Fund, Universal Aliance’ın himayesinde başka bir

Bulgarian Relief Fund ve Greenwich kasabası için Gladstone'un Shilling Bulgarian Relief Fund gibi örgütler ortaya çıkmıştır. Bu örgütlerin bünyesinde yüklü miktarda para toplanmıştır (Wirthwein 1935: 93-94).

Bulgaristan olaylarının ciddi bir safhaya gelmesi hükümet üzerinde adeta soğuk duş etkisi yapmıştır. Başbakan Beaconsfield, bir taraftan "Doğu Sorunu"nu Üç imparator Ligi devletlerinin tekelinden çıkararak İstanbul üzerindeki Rus tehdidini uzaklaştırmak, diğer taraftan Gladstone'un suçlamalarına karşı durmak zorunda idi. Aslında bu zorunluluk Beaconsfield için İngiltere imparatorluğunun çıkarları ile ilgili idi ki, bir beyanatında bunu şöyle ifade etmiştir: "İngiltere'nin körü körüne ve en yüksek insanlık hislerini taşımasından dolayı hep Türkiye'yi destekleyeceğini veya şu anda Türkiye'yi desteklemekte olduğunu düşünenler yanılıyorlar... Biz (İngiltere) İmparatorluğunun varlığını zarara uğratacak herhangi bir adımı kabul etmeyiz." (Millman 1979: 158).

İngiliz hükümeti, kendi kamuoyunu teskin etmek için Türk hükümeti üzerinde olağanüstü bir şekilde baskı kurmaya başlamıştır. İngiliz Dış İşleri Bakanı Derby, Türk hükümetine gönderdiği telgraflarda "*Bulgaristan olaylarının bütün İngiliz toplum sınıflarında Türkiye'ye karşı öfke yarattığını*" ifade etmekte ve "*Rusya'nın Türkiye'ye savaş ilan etmesi durumunda İngiliz hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'nun savunulmasında savaşı önleyemeyeceğini*" açıkça belirtmekteydi. Derby'e göre sorun, "Türkiye için öldürücü sonuçlar" ortaya çıkabilirdi. Benzer şekilde İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Elliot da Türk bakanlarını ikaz etmiştir. Öyle ki, Elliot, "*benim için Bulgaristan'daki katliamlar'dan dolayı kullandığım dilden daha sert bir dil kullanmak imkânsızdır*" diyebilmekteydi.

İngiliz hükümetinin baskısı, İngiltere'nin Bulgarları himaye etme ve Bulgarlık davasının avukatlığını üstlenme politikasına dönüşmüştür. Şimdi İngiltere Rusya'dan daha fazla Bulgarların hamisi rolünü üstlenmiştir. Bu baskılar sonucunda 10 Ağustos 1876 günü Dışişleri Bakanı Safvet Paşa, ayaklanmanın "şefleri ve organizatörleri hariç" Bulgar isyancıları için af ilan edildiğini bildirmiş ve Filibe, Edirne ve Tırnova olağanüstü mahkemelerinde yargılanmakta olan yüzlerce isyancı serbest bırakılmıştır (Şimşir 1989b: CXXXII-CXXXIII). Bundan başka Bulgar asiler tarafından yıkılan Bulgar köyleri Türk hükümetine yaptırılmıştır. Kış aylarına girmeden önce evleri yakılıp yıkılan bütün Bulgarlar yeni yapılan evlerine yerleştirilmişlerdir. Ayrıca zarar gören Bulgarlara bol para yardımıyla bulunulmuştur (Şimşir 1989b: CXXXIII).

Bu şekilde suçlu olan Bulgarlar korunurken, Avrupa devletleri, özellikle de İngiltere suçsuz olan, günahı sadece canlarını, mallarını ve namuslarını korumak için silaha sarılıp ayaklanmanın bastırılmasına katılan Türk halk gönüllülerinin (Başıbozukların) cezalandırılmasını istemiştir.

Bu şekilde suçlu olan Bulgarlar korunurken, Avrupa devletleri, özellikle de İngiltere suçsuz olan, günahı sadece canlarını, mallarını ve namuslarını korumak için silaha sarılıp ayaklanmanın bastırılmasına katılan Türk halk gönüllülerinin (Başıbozukların) cezalandırılmasını istemiştir. Baskılar karşısında Babıali Temmuz ayından itibaren çok sayıda Başıbozuk'u idam ettirmiştir. Pek çoğunu da ağır hapis cezalarına çarptırmıştır (bk. Şimşir 1989b: CXXXIV-CXXXVII).⁹ İngiltere, 23 Aralık 1876 tarihinde toplanan İstanbul Konferansı'nda bile Başıbozukların cezalandırılması için baskı yapmaya devam etmiştir (bk. Mahmud Celaleddin Paşa 1983: 202-220). Bir araştırmacının ifadesiyle İngiltere'nin Bulgar sorunu konusundaki tutumu Bulgar devletinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Glenny 1999: 108).

1876 Berlin Kongresi ve "Ermeni Sorunun'un" Doğuşu

Bu noktada Bulgar sorunu, 1876'daki, Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarını, İstanbul Konferansı'nı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarını hazırlayan ve şekillendiren temel faktörlerden biri

olmuştur. Zira; isyan, Sırp'ları ve Karadağlıları cesaretlendirdiği gibi, Rusya'yı da "Hristiyanları korumak" adına Osmanlı Devleti'yle bir savaşta baş başa bırakmıştır. Bir gerçek var ki, 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupalıların "Hasta Adam" dedikleri Osmanlı Devleti'nin yaşayacağına artık kimse inanmıyordu. 1876'da İngiltere'nin Hindistan Bakanı Lord Salisbury, İstanbul Konferansı'na katılmak için Londra'dan hareket edip yolu üzerindeki Paris, Berlin, Viyana ve Roma'ya uğradığında yaptığı ziyaretlerin sonucunda kanaatini şu şekilde açıklamıştır. "*Seyahatlerim sırasında bir Türk dostu bulma konusunda başarılı olmadım. Türk (artık) var olamaz. Pek çok kişi onun zamanının geldiğine inanıyor. Bazıları zamanın ertelenebileceğine inanıyor. (Fakat) hiç kimse Türk'ün ömrünün biraz uzatılabileceği düşüncesini teklif etmemektedir.*" (Cecil 1923: 107).

1878 yılında toplanan Berlin Kongresi de aslında bu görüşü tescil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi demek olan Berlin Kongresi, Ermeni Sorunu gibi yeni "gailleleler" in de nedeni olmuştur. Öyle ki, bu tarihlere kadar İngiltere'den medet uman II. Abdülhamid, İngiliz hükümetinin Ermeniler lehine bitmek bilmeyen talepleri karşısında artık "İngiltere'ye güvenilemeyeceğini" kabul edecektir.

Birçok çalışmaya konu olan Ermeni Sorunu'nu burada etraflıca ele almak mümkün görünmüyor.

Aslında sorun siyasallaştığı için kimsenin de hakikati anlamak gibi bir niyeti yok. Burada sorunu bütünsel bir çerçevede ve doğru zeminde ele alabilmek açısından şu hususlar üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

1-Osmanlı Devleti, eğer bir soykırıma girişecektiye, bunu güçlü olduğu dönem de yapması daha makul değil midir?

2-1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar neden Ermeni ayaklanmaları mevcut değildir.¹⁰

3-18. yüzyıldaki Ermeni komitacıların kuruluş amacı nedir. Mesela Hınçak ve Daşnak komitalarının arşivlerindeki belgelerinde hangi faaliyetleri mevcuttur.

4-Ermeni olaylarına ilişkin Batılılar için neredeyse tek bilgi kaynakları misyoner kayıtlarıdır. Bu kayıtlar objektif kabul edilebilir mi?

5-Misyoner faaliyetlerinin basın-yayın, miting, yardım kampanyaları gibi faaliyetlerinin siyasi boyutu nedir?

6-Savaş yıllarının karşı propaganda faaliyetleri çerçevesinde tarafların iddiaları sağlıklı mıdır?

7-Osmanlı kayıtlarının, iddiaların açıklığa kavuşturulmasında her hangi bir kıymeti yok mudur?

8-Savaş yıllarında doğuda Rus ve güneyde Fransız ordusunda Osmanlı vatandaşı Ermeni milisler var mıdır, yok mudur? Varsa bu ordularda bulunuş nedenleri nasıl açıklanabilir?

9-Tarihin insanlık suçlarını yargılayacaksa, II. Dünya Savaşı'nda kullanılan atom bombasını sorgulayabilecek miyiz?

Bir gerçek varsa o da, bütün bu soruların cevabını tarihçilerin vermeleri gerekliliğidir. Ne var ki, bu tür sorunları konuşmak en son tarihçilere düşüyor. Bu olayların, gerek Türkiye'de farklı amaçlarla bulunan yabancılar, gerekse yurt

Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi demek olan Berlin Kongresi, Ermeni Sorunu gibi yeni "gailleleler" in de nedeni olmuştur.

Batı'da dün olduğu gibi bugün de Hristiyan halk, yüzyıllarca Türk imparatorluğu aleyhine yürütülen yoğun olumsuz propagandanın etkisi altında kalmıştır.

dışına giden Osmanlı tebaası gayrimüslimler tarafından işlendiği bilinen bir vakıadır. Mesela, şu örnek Amerika'da 19. yüzyıl sonlarında oluşan Türk imajının boyutlarını gösterir gibidir. Osmanlı Washington Elçisi Mavroyeni Bey'in 1894 tarihinde yazdıklarına bakılırsa, Amerika'da Ermenilerin – Özellikle de Hınçaklıların- her gün “*Türk'e ait ne varsa*” hakaret etmektedirler ve “*nerede bir Amerikan kolonisi varsa orada Hınçaklılar vardır ve New York'ta Hınçaklılar her 1.000 Ermeni'den 400'ünü Hınçaklı yapmaya çalışmaktadırlar.*” (Şimşir 1989a: 214; Şimşir 1999: 292).

Sonuç

Bugün de Türk aleyhtarı çalışmaların çok da farklı bir noktada olmadığı açıktır. Görülmektedir ki; Batı, Osmanlı devletine ait her türlü olayı ve

kurumu, laik anayasası, millet meclisi, siyasi rejmi ve kültürüyle farklı olan Türkiye Cumhuriyeti ile aynı saymaktadırlar. Bu nedenle Batı'da dün olduğu gibi bugün de Hristiyan halk, yüzyıllarca Türk imparatorluğu aleyhine yürütülen yoğun olumsuz propagandanın etkisi altında kalmıştır (İnalçık 2019: 20). Papalığın bu süreçte başat rol oynadığı kuşkusuzdur.

Kabul etmek gerekir ki, günümüzde kan gölüne dönmüş olan dünyamız, Samuel Huntington'ın medeniyet tezinde öngörülen bir çatışmaya değil, her ulusun katkı yapacağı dünya barışı ve medeniyetine muhtaçtır. Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinmez ama bu çağrının dünyamız için en kuvvetli bir şekilde Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından yapılmış olduğu bilinen bir gerçektir: “*Yurtta sulh, cihanda sulh.*”

1 Mustafa Kemal Atatürk, bu düşüncesini 23 Eylül 1923 tarihinde Die Presse muhabiri Hans Josef Lazar'la yaptığı röportajda dile getirmiştir. Söz konusu röportajı Die Presse, kuruluşunun 165. yıldönümünde web sitesinde yeniden yayımlamıştır (bk. <http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay.aspx?cid=70712&rid=2>).

2 Papa konuşma ve mektuplarında Müslümanların/Türklerin Hristiyanlara karşı zulmünden bahsetse de, gerçekte bu doğru değildir. Çünkü Kudüs'e Hristiyanların hac ziyareti 7. yüzyılda Müslümanlarca fethinden beri yapılmaktaydı. Kiliseleri açık, mahkemeleri kendi davalarına bakmaktaydı (Demirkent, 1997: 5). Hristiyanlar, İslam devletlerinde Müslümanlarla eşit haklara sahip olmamakla beraber, İslam'daki zimmet hukukunun gereği olarak devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece devletin can, mal, namus güvencesi altında idiler. Eğitim, yargı ve ibadet gibi alanlarda tam ya da yarı serbestiye sahiplerdi.

3 Bu makalede geniş bir şekilde yararlandığımız "Bulgaristan Ayaklanması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi" (Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2002 (2), Sa.12, Denizli, 2002, s.80-87) başlıklı çalışmamız, 1876 Bulgaristan Ayaklanması'nın İngiltere'nin "Doğu" siyaseti ve Osmanlı-İngiliz ilişkileri üzerindeki etkisini daha kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur.

4 Türk aleyhtarlığının kuvvet kazanıp büyümesine başka bir neden ise Babıali'nin önemli, bir kısmı İngiltere'de satılan Osmanlı eshamına ait faiz gelirlerinin ertelenmesi idi. Osmanlı Devleti'nin aldığı borçları ödeyememesi ve içinde bulunduğu mali buhran itibarını o kadar zedelemiştir ki bazı üst düzey İngiliz devlet adamları; İngiltere'nin, "doğu" politikasını gözden geçirmesi gerektiğini ileri sürebileceklerdir. Bu devlet adamlarından Dışişleri Bakanı Lord Derby bir mektubunda Başbakan Disraeli'ye şunları yazıyordu: "*Sultanın bağımsızlığı ve itibarı üzerinde durmak çok geçtir. Ne evinde barışı koruyabilen, ne de borçlarını ödeyebilen hükümdar bazı kabul edilmez sonuçlara razı olmalıdır.*" (David 1969: 206; Dawson, 1923: 97).

5 Dreyfus davası olarak da bilinen Dreyfus olayı, Fransız ordusunda topçu subayı olan Yahudi asıllı Alfred Dreyfus'un, 1894'te Fransız Genelkurmayındayken kendi el yazısına benzeyen bir belgenin Paris'teki Alman elçiliğinde bulunmasından dolayı vatan hainliği suçlamasıyla yargılanmasına ve mahkum edilmesine neden olan bir davanın adıdır. Dreyfus davası, Alfred Dreyfus'un 1906'da suçsuz bulunarak aklanmasına kadar Fransız kamuoyunun gündemini işgal etmekle kalmamış, Fransız toplumunda açmış olduğu tartışmalar ile de Fransa'da hukuksal ve siyasal alanda önemli değişikliklere neden olmuştur.

6 Başbakan Benjamin Disraeli 21 Ağustos'ta Beaconsfield kontu olmuştur.

7 Bulgaristan olaylarını hükümete karşı siyasi bir malzeme olarak kullanan Gladstone'un belki de en önemli girişimi, 6 Eylül'de "Bulgarian Horrors and the East (Bulgaristan Vahşeti ve Doğu Sorunu)" adlı kitapçığı yayınlaması olmuştur. Bu kitap bazı uzmanların belirttiği gibi "İngiltere'deki Türk yanlısı duyguların silinmesi için yüzyıl boyunca yayımlanmış olanların hepsinden daha etkili" olmuştur. Koloğlu 1998: 21). Shannon'a göre; Gladstone'un bu kitabı yazması onun kariyerinin en çarpıcı hareketlerinden biri idi. (Shannon 1976: 128). Kitap üç-dört gün içinde 40 bin adet satmıştır Morley 1903: 552). Üç ay içinde Gladstone bu kitaptan 12.000 Şilin kazanmıştır (Wirthwein 1935: 86). Daha sonra kitapçık Rusça ve Fransızca'ya çevrilmiştir. Turan 1998: 53). Gladstone'un Avrupa'da özellikle de İngiltere'de büyük yankı uyandıran, Türk ulusuna ağır hakaretlerde bulunduğu söz konusu kitapçığı geniş bir şekilde Bulgar ve Rus kaynaklarına dayanıyordu. Ayrıca onun İstanbul'daki liberal kaynaklarıyla, Amerikan misyonerleriyle ve bölgedeki kilise mensuplarıyla irtibatı olduğu bilinmektedir. Kilisenin "Bulgar Vahşeti" konusundaki rolü ve Canon Liddon, Malcolm Maccoll, Strossmayer gibi kilise din mensuplarının Gladstone ile ilişkisi konusunda bakınız: Seton-Watson 1971: 73-85).

8 Richard Millman, Türk aleyhtarı kampanyaların başını çeken Liberal liderlerin tarafsız olmadıklarını belirterek, onların Türk yönetimi üzerinde amansız saldırılarda bulduklarını ve hristiyanlar lehinde İngiliz hükümetinin aktif müdahalesini istediklerini ifade etmektedir (Millman 1979: 148).

9 Baring'in 10 Temmuz'da yazdıkları sanırım Başbozukların cezalandırılması konusundaki vehameti ortaya koymaktadır; "*Yenimahalle olayında... Bir çok Başbozuk tutuklandı, bunların binbaşısı yargılanıp mahkum edildi ve hepsi bir günde idam edildi.*" (Şimşir 1989: CXXXIV).

10 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın başladığı tarihe kadar Müslüman nüfus ile Ermeniler arasında herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Hatta Ermeni Patrik Vekili'nin ifadesine göre Ermeniler, Sultan için "*herkesten daha fazla fedakarlıkta bulunmaya*" ve "*gerekirse uğruna savaşmaya*" hazırdır. Bu bilgi, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi A. H. Layard'ın bizzat Ermeni Patrik Vekili ile 26 Nisan 1877 tarihinde yaptığı görüşmeden sonra düştüğü kayıttır. bk. (Aydn 2008a: 183-186). Ne var ki, savaş sonunda "Hasta Adamın" ölümünün kaçınılmaz olduğunu gören Ermeni kilisesi, mirastan kendi payına düşeni almaya çalışmıştır. Ermenilerin Berlin Kongresi öncesi ve kongre sırasında Büyük Devletler nezdindeki girişimleri için bk. (Aydn 2008b: 282-287).

Kaynaklar

- AYDIN, Mithat (2002), "Bulgaristan Ayaklanması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2002 (2), Sa.12, Denizli: 80-87.
- (2008a), *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, 1. Baskı, Ankara: Yeditepe Yayınları.
- (2008b), "İngiliz-Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878)", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:38, Erzurum: 253-288.
- Can, B. Bülent (1997), "Haçlı Seferlerinin İlânı/Birinci Haçlı Seferi-I", *Tarih ve Toplum*, Sa: 161, Mayıs: 27/283-34/290.
- CECİL, Lady Gwendolen (1923), *The Life of Robert Marquis of Salisbury, 1868-1880*, vol.II, London: Hodder and Stoughton Limited.
- DAWSON, Harbutt (1923), "Forward Policy and Reaction 1874-1885", *The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919*, Cambridge: 72-148.
- DEMİRKENT, Işın (1997), *Haçlı Seferleri*, 1. Baskı, İstanbul: Dünya Yayıncılık A. Ş.
- GLENNY, Misha (1999), *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, İstanbul: Sabah Kitapları,
- HARRİS, David (1969), *A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-1878 The First Year*, USA: Archon Books.
- <http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay.aspx?cid=70712&rid=2> (Erişim: 03.07.2013)
- İNALCIK, Halil (2013), "Önsöz", *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni Türk Korkusu* (Yazarı: Özlem Kumrular), 9. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 9-21.
- KOLOĞLU, Orhan, *Avrupa'nın Kaskacında Abdülhamit*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- MAHMUD CELALEDDİN PAŞA (1983), *Mir'at-ı Hakikat*, c.I, II, III, Haz. İsmet Miroğlu, İstanbul: Berekât Yayınevi,
- MİLLMAN, Richard (1979), *Britian and the Eastern Question 1875-1878*, Oxford: Clarendon Press.
- MORLEY, John (1903), *The Life of Gladstone*, vol.II, New York: Macmillan.
- SETON-WATSON, R.W. (1971), *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question A Study in Diplomacy and Party Politics*, USA.
- SHANNON, R.T. (1963), *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*, London: Thomas Nelson and Sons,.
- SHANNON, Richard, [1976], *The Crisis of Emperialism 1865-1915*, [St. Albansi Herts]: Paladin, Great Britain.
- ŞİMŞİR, Bilal N. (1989a), *Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Armeniennes (1894-1895)*, vol. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (1999), *Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Armeniennes (1895-1896)*, vol. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (1989b), *Rumeli'den Türk Göçleri*, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,.
- TURAN, Ömer (1998), *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- WIRTHWEİN, Walter G. (1935), *Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878*, London: Columbia University Press.
- YAPP, M. E. (1987), *The Making of the Modern Near East 1792-1923*, London and New York.